

DE NA-OORLOGSE ONGANG MET (VERMEENDE) COLLABORATEURS IN MAASTRICHT

Door Caspar Cillekens

Na de bevrijding, aanvankelijk in delen van Limburg en Noord-Brabant vanaf najaar 1944, vervolgens in andere regio's van Nederland en vanaf mei 1945 in het westen van het land, kwam een arrestatiegolf op gang die NSB'ers, collaborateurs en Rijksduitsers betrof. Maar hen niet alleen.

Journalist Koos Groen publiceerde eind vorig jaar zijn boek *Fout en niet goed. De vervolging van collaboratie en verraad na de Tweede Wereldoorlog*, het resultaat van jarenlang onderzoek in de archieven van de bijzondere rechtspleging na de bevrijding. Het zijn onthutsende cijfers die Groen geeft. In Nederland werden na de bevrijding naar schatting 150.000 mensen opgepakt, van wie er circa driehonderd om het leven kwamen door geweld en meer dan duizend anderen stierven door ondervoeding. Anet Bleich omschreef het treffend in een bespreking van het boek in de Volkskrant: 'Vergeleken met de Duitse concentratiekampen of die uit de Goelag is dat niet veel, maar in een rechtsstaat had het niet mogen gebeuren.'

We kennen de foto's uit die tijd: vrouwen die kaalgeknipt werden omdat ze een relatie met een Duitse soldaat of officier hadden gehad, mannelijke gevangenen die push-ups moesten doen terwijl een bewaker over hen heen loopt. Terwijl de bevrijdingsfeesten in volle gang waren, werden in het land mannen, vrouwen en kinderen uit huizen gesleept, soms door verzetsmensen, veel vaker door mensen die hun slapte tijdens de bezettingsjaren afreageerden op foute landgenoten of andere die de pech hadden daarvoor door te gaan. En dat waren er niet weinig. Er is, voorzover ik weet, nog nooit regionaal of landelijk onderzoek gedaan naar de vermoedelijk duizenden onschuldige mensen die in de maanden september 1944 tot en met najaar 1945 zijn opgepakt. Ik haal slechts een voorbeeld uit het boek van Groen aan dat een schril licht werpt op de willekeur waarmee mensen opgepakt werden. Groen vertelt het verhaal van een secretaresse die haar baas aangaf omdat hij met enige regelmaat geldbedragen aan de NSB had overgemaakt. De man zat maanden vast zonder contact met de buitenwereld, zonder aanklacht, laat staan dat hij een advocaat kon inhuren. Pas na lang soebatten wist de man de autoriteiten duidelijk te maken dat hij geld had overgemaakt aan de Nederlandse Schaak Bond.

Toen het volk uitgeknipt was kwamen de al dan niet vermeende foute NL'ers terecht in kampen die nauwelijks geschikt waren voor de opvang van de duizenden geïnterneerden. Er werd volgens Groen in de kampen een beleid van uithongering gevoerd. De behandeling van de geïnterneerden vervulde menige ex-verzetsman met afschuw. In een van zijn laatste interviews voor zijn dood vertelde Erik Hazelhoff Roelfzema, beter bekend als de Soldaat van Oranje: "Het was een van de redenen waarom ik Nederland na 1945 uiteindelijk de rug toekeerde. Leden van de Binnenlandse Strijdkrachten misbruikten de situatie om oude rekeningen te vereffenen."

Hoe was de situatie voor de geïnterneerden in Maastricht en omgeving?

Er zijn hier voorzover bekend geen gevangenen in de kampen omgekomen, noch door geweld noch door uithongering. Maar voor de rest week de situatie in Maastricht niet veel af van de rest van het land. Dat wil zeggen: overvolle kampen, slechte verzorging, sadistische bewakers.

In november 1944 zaten in de Grote Looier, het belangrijkste kamp in Maastricht, 1400 mensen opgesloten. De maximumcapaciteit was berekend op 700. De Grote Looier, een uit 1757 daterend gebouw dat dienst had gedaan als Militair Hospitaal en mitrailleurskazerne (nu universiteitsbibliotheek), was uitgewoond toen het in oktober 1944 als kamp in gebruik werd genomen. De kapotte vensters waren afgeplakt met kranten of stukken karton, verwarming was er niet. Boven de ingang van het gebouw staat een Latijns opschrift: *Qui dat pauperi non indigebit*. Vrij vertaald: die den arme geeft, sal geen gebrek lijden.

Jacques Pirson haalt het opschrift met een mengeling van spot en cynisme aan in zijn herinneringen aan zijn tijd in de Grote Looier. PTT-ambtenaar Pirson, een brood-NSB'er, gaf zichzelf aan nadat hij gezien had hoe een menigte twee mannen had afgetuigd. In zijn cel zaten nog drie mannen die zichzelf uit angst voor de volkswede maar zelf hadden aangegeven. Op weg naar het Huis van Bewaring aan de Minderbroedersberg wordt hij uitgescholden. "Wat zag ik er veel tussen al die duizenden die geen NSB'ers waren, maar die eerlijk hier op die wagen thuis hoorden. Mensen die al die jaren met de Duitsers gecollaboreerd hadden..."

Het leek er in najaar 1944 wel eens op, zo stelt Paul Bronzwaer in zijn boek *Maastricht bevrijd en toen* (1989), alsof de ene helft van Maastricht bezig was de andere helft op te pakken, al dan niet zachtzinnig. Pirson kwam uiteindelijk in de Grote Looier terecht waar J. Mentrop, een reservekapitein die bedrijfsleider bij de Sphinx was geweest, de scepter zwaaide. Mentrop was niet in staat de bewakers, veelal van twijfelachtig allooi, in toom te houden. De Maastrichtse arts H. Speleers zag in het najaar van 1944 hoe gevangenen bij werkzaamheden aan de Cannerweg gepest werden. Pieringen eten was nog het minste. Een zoon moest zijn vader slaan. Pastoor Jos Steegmans van St. Pieter constateerde in februari 1945 nog altijd ontsporingen bij bewakers. Grammofoondraaien (gebukt met een vinger op de grond rondlopen), slagen met geweerkolven. De rapporten van Speleers en Steegmans werden door het Militair Gezag, de hoogste autoriteit in Maastricht, binnenskamers gehouden.

Uiteindelijk zaten er in september 1945 zo'n 2600 gevangenen in de Grote Looier. Bijna vier keer de maximumcapaciteit. De toename vanaf mei 1945 had alles te maken met de terugkeer van Nederlanders uit het verslagen nazi-Duitsland. Onder hen waren nogal wat politieke verdachten en Rijksduitsers. De behandeling van de gevangenen was intussen wel een stuk beter. Pirson registreerde al met enige ironie rond Kerstmis 1944 dat het klimaat in de Grote Looier verbeterde. "Hoe beter de Duitsers met hun offensief ging (bedoeld is het Ardennen-offensief. red.) hoe beter het voor ons was. Met haast broederlijke liefde werden we behandeld."

De Nederlandse regering in ballingschap in Londen had beslist dat alleen MG, de instantie die Nederland moest besturen in afwachting van de terugkeer van normale verhoudingen, arrestatiebevoegdheid had. Alleen MG mocht NSB'ers, collaborateurs en Rijksduitsers (die allemaal tot vijandige onderdanen waren verklaard) arresteren. In de praktijk kwam daar niets van terecht. Politie, Orde Dienst, een verzetsorganisatie die naast het plegen van verzet vooral gepreoccupeerd was met het herstel van orde en rust na de bevrijding, begonnen op eigen houtje mensen op te pakken. Van herstel van orde en rust kwam na de bevrijding niets terecht.

In een politierapport staat: "...onschuldigen werden aangehouden, woningen geplunderd, terwijl de politie moest toezien, niet in staat tegen deze van vier jaar verdrukking verlost zijnde bevolking op te treden dan met middelen geleerd van de bezetter, waartoe wijselijkerheids halve niet werd overgegaan waardoor het volk dus eigen rechter kon spelen, waarvan door vele minder gunstige elementen werd geprofiteerd." Het is een beetje archaisch taalgebruik, maar wel duidelijk.

De rechteloosheid na de bevrijding werd alleen maar verergerd doordat ook de Binnenlandse Strijdkrachten, onder leiding van prins Bernhard, overging tot eigenmachtig arresteren.

Hoe rechteloos het eraan toe kon gaan bewijst het relaas van Lisa en Pierre Rutten uit Oost-Maarland. Kleinzoon Bert Kreemers, voormalig voorlichter bij Defensie en vorig jaar gepromoveerd op een studie over het aanschafbeleid van straaljagers in Nederland, heeft vijf jaar geleden een reconstructie gemaakt wat zijn grootouders is overkomen. Het boek heeft nooit in de boekhandel gelegen, waardoor het misschien niet zo bekend is. Dat is jammer omdat het leest als een staalkaart van hoe het ook elders in Maastricht en Zuid-Limburg kan zijn toegegaan na de bevrijding. Ik vat het hier heel kort samen.

Lisa en Pierre drijven een cafe in Oost-Maarland als ze op 4 oktober 1944 door leden van de BS worden opgepakt. De beschuldigingen tegen hen zijn vaag. De ergste: het echtpaar zou koningin Wilhel-

mina tijdens de oorlog hebben beledigd. Aangever is een echtpaar dat wegens huurachterstand door de Ruttens uit een van hun huizen is gezet.

De Ruttens zijn niet de enigen die dag opgepakt worden in Eijsden en de aangrenzende kerkdorpen. Zo ook Ber Vliegen, een zwager van Pierre, en notaris Charles Russel. Vliegen is vóór de oorlog een erkend criticaster van burgemeester Wim Lambooy van Eijsden. Russel zorgt er in de meidagen 1940, als Lambooy de plaat poetst, voor dat er een geïmproviseerd bestuur is in Eijsden. Als Lambooy in oktober 1944 de regie krijgt over de arrestaties worden een paar van zijn scherpste criticasters opgepakt. Toeval? De Ruttens verblijven tot eind november in de Grote Looier. Dan komen ze vrij. Van een staatsgevaarlijke mentaliteit bij de Ruttens was geen sprake, zo constateerde een commissie van onderzoek. Eind 1946 bepaalde het Bijzonder Gerechtshof in Den Bosch dat de beschuldigingen tegen Pierre Rutten ongegrond waren. Hij krijgt 204 gulden schadeloosstelling.

De geschiedenis van de ten onrechte opgepakte duizenden Limburgers moet nog geschreven worden. Dat geldt in zekere zin ook voor de honderden Rijksduitsers in Zuid-Limburg, die na de bevrijding zonder enige aanleiding opgepakt worden. Onder hen was ook Werner Mantz, die in Maastricht na de oorlog grote bekendheid kreeg als portretfotograaf en wiens oeuvre (veel architectuurfotografie) nu algemeen erkend wordt als zeer bijzonder.

Clement Mantz, de jongste zoon van Werner, heeft een roman geschreven, waarin de verwarring over wat voor nationaliteit hij heeft de rode draad vormt. Het heeft tot 2000 geduurd voordat Clement eindelijk Nederlander werd. Allemaal het gevolg van wat zijn ouders overkwam na de oorlog. Alle Duitsers in Nederland moesten na de bevrijding gearresteerd worden. Dat had de Nederlandse regering in ballingschap in Londen beslist. Of de Duitsers, die al vaak een generatie lang in Nederland woonden, nu pro- of anti-nazi waren geweest maakte niets uit. Ook de familie Mantz (Werner en zijn vrouw en zijn joodse moeder) werden opgepakt. "Vader vond wat er na de oorlog gebeurde veel erger dan wat hem tijdens de oorlog was overkomen. Het was beledigend. Hij mocht niet eens brieven schrijven aan vrienden in Engeland", vertelde zijn zoon vorig jaar aan Dagblad De Limburger. Een Amerikaanse sergeant met de naam Duynstee ondertekende zijn brieven, zodat het leek alsof hij ze geschreven had. Werner Mantz was maar korte tijd opgepakt. Hij kreeg huisarrest aangezegd. Zijn Nederlanderschap, dat Mantz al in 1938 had aangevraagd toen hij zich uit angst voor de nazi's definitief in Maastricht had gevestigd, heeft hij nooit gekregen, ondanks zijn anti-Duitse grondhouding. Omdat hij stateloos was heeft hij uiteindelijk in de jaren vijftig maar weer de Duitse nationaliteit aangevraagd.

Er zijn vermoedelijk duizenden Rijksduitsers direct na de bevrijding opgepakt. Het paste in de anti-Duitse sfeer van na de oorlog. In 1947 probeerde de Nederlandse regering alle 25.000 Duitsers uit te zetten naar de Britse bezettingszone in West-Duitsland. Na fel protest van onder meer de bisschoppen kwam er eind aan Operatie Black Tulip. Rond de 3500 Duitsers zijn het land uitgezet. Onder hen tientallen Duitsers die voorheen in Zuid-Limburg gewoond hadden.

Voedseltekorten, inadequate verzorging, mishandeling van gevangenen. Het kwam allemaal voor na de bevrijding. MG, zo constateerde Paul Bronzwaer in 1989, had zich onvoldoende ingespannen om de materiële omstandigheden van de gevangenen te verbeteren. Met de kwaliteit van de bewaking was het ook niet al te best gesteld om een understatement te gebruiken. Teveel gevangenen moesten te lang op de afhandeling van hun zaak wachten. En hoeveel volledig onschuldigen hebben vastgezetten valt niet zeggen. Daarvoor zou een minutieus onderzoek in de archieven van de bijzondere rechtspleging misschien duidelijkheid kunnen verschaffen. Dat zegt dan ook mogelijk iets over de motieven van mensen om hun stad-en streekgenoten aan te geven.

Over de Grote Looier werd thuis bij de familie Rutten in Oost-Maarland na de oorlog nooit meer ge-rept. Kleinzoon Bert Kreemers hoorde wel eens wat, maar wist er nooit het fijne van. "Niemand sprak erover. Mijn moeder ook niet. Het was afgedaan", zei hij in een interview met Dagblad De Limburger.

In de gemeenschappen, klein, zoals Oost-Maarland of groter zoals Maastricht, kwamen aangevers en geïnterneerden elkaar na de oorlog wel vaker zakelijk tegen. Over de Grote Looier reppen was dan not done. Men moest immers met elkaar verder.